

Migratiedeals - Geïdealiseerde zelfbeelden

Gepubliceerd in *De Groene Amsterdammer* online, 16 september 2026

Nederland, Duitsland, Oostenrijk, Denemarken en Griekenland willen afspraken maken met Rwanda om afgewezen asielzoekers uit te zetten (de zogeheten teruggeerhubs). Een uitspraak van het internationale Permanente Arbitragehof uit mei biedt een miniatuur van wat er keer op keer fout gaat met dat soort samenwerking. Over geïdealiseerde zelfbeelden en de doorwerking van het koloniale verleden.

Migratiesamenwerking tussen Europese landen en landen in Afrika en West-Azië pleegt verwoord te worden in een mix van humanitaire taal (gevaarlijke oversteek, kwetsbare mensen, vrouwenkinderen), veiligheid (criminelen, uitbuiting, afschrikking) en de taal van neoliberale prikkels (het business model van smokkelaars verstoren).

Rwanda heeft wat dat betreft een zekere reputatie. In 2013 sprak Israël af om Eritrese en Soedanese vluchtelingen naar Rwanda te sturen. Rwanda maakte daar in 2018 een eind aan, toen Israël na het “vrijwillige” vertrek van een aantal vluchtelingen wilde overgaan tot gedwongen uitzettingen. Vrijwillig tussen aanhalingstekens, omdat het alternatief detentie voor onbepaalde tijd in een kamp in de Negev woestijn was.

In 2022 sloot de conservatieve Britse regering een deal om asielzoekers aan Rwanda over te dragen zonder dat het VK de asielaanvragen inhoudelijk zou beoordelen; dat zou Rwanda doen. Deze afspraken werden in december 2023 geformaliseerd in een verdrag. Het VK betaalde alvast een voorschot van 20 miljoen Pond voor de toekomstige kosten van de asielopvang in Rwanda. Het maakte daarnaast de eerste tranche van 50 miljoen ontwikkelingsgeld in april 2024 over. Gedwongen verwijderingen werden door Britse rechters geblokkeerd. Vier mensen gingen “vrijwillig” (sorry: weer tussen aanhalingstekens, want het alternatief was weer: detentie voor onbepaalde tijd) naar Rwanda. Maar in juli 2024 won Labour de Britse verkiezingen. De nieuwe regering kondigde meteen aan de migratiesamenwerking met Rwanda te willen beëindigen, en hield alvast op om de jaarlijkse 50 miljoen voor 2025 te betalen.

De Britse regering kwam er echter pas in december 2025 aan toe om het verdrag per 16 maart 2026 formeel op te zeggen. In maart 2025 begon Rwanda een procedure bij het Permanente Arbitragehof in Den Haag – een internationale rechtbank die ad hoc kan worden ingeschakeld als staten het oneens zijn over de uitvoering van een verdrag. Rwanda vond dat het de 50 miljoen pond die in april 2025 betaald had moeten worden nog tegoed had.

Het Hof deed op 15 mei 2026 uitspraak. Verrassend genoeg stelde een meerderheid van twee rechters het VK in het gelijk. De Slovaakse en de Amerikaanse rechter (lid respectievelijk voormalig lid van het Internationaal Gerechtshof) oordeelden dat het VK niet nog eens 50

miljoen Pond hoefde te betalen. Ze beargumenteerden dat Rwanda tussentijds had laten weten van betaling af te zien. De minderheidsopvatting van de Egyptische rechter (een hoogleraar internationale arbitrage) was dat Rwanda weliswaar had aangegeven in principe bereid te zijn van betaling af te zien, maar dat daar nog geen bindende afspraak over was. En dus vond hij dat die 50 miljoen alsnog betaald moest worden.

Zoals dat gaat met juristerij valt er voor beide visies wel wat te zeggen. De formele argumenten geven niet de doorslag. Hoe kunnen we de uiteenlopende conclusies van de rechters dan begrijpen?

Natuurlijk: Rwanda wilde in plaats van 70 maar liefst 120 miljoen voor welgeteld vier asielzoekers, en overvraagt wel een beetje. Maar het lijkt me sterk dat 's werelds topjuristen wakker liggen van 50 miljoen Pond. De scherpte van de discussie tussen de Tsjechisch/Amerikaanse meerderheid en de Egyptische minderheid zit elders.

Het VK verweet Rwanda dat het aanvankelijk prima meewerkte met de beëindigen van de samenwerking, en dus van de betalingen. Totdat het Britse Foreign Office op 25 februari 2025 sancties trof tegen Rwanda vanwege de rol die dat land speelt in het langlopende conflict in de Democratische Republiek Congo. De Amerikaanse en de Tsjechische rechter gingen hier in mee. Ze accepteren daarmee een stereotiep beeld van Rwanda: een grillige, autoritaire, onberekenbare Afrikaanse staat die geen kritiek veelt.

De Egyptische rechter betoogt daarentegen: het is volstrekt speculatief om te denken dat Rwanda vanwege de Britse kritiek op Rwanda's interventies in Oost-Congo ineens toch betaald wilde worden. Het is juist het VK dat de gebruikelijke Europese arrogantie aan de dag legt tegenover Afrikaanse staten. Je hebt een verdrag, en voordat je het netjes hebt opgezegd vind je het welletjes geweest. Europese staten zijn mooi weer-aanhangers van internationaal recht: ze zijn erg stipt als het hen uitkomt, en zo niet dan verzinnen ze wel wat.

We zien hier in miniatuur zien wat er keer op keer fout gaat tussen Europese en Afrikaanse landen als het over migratie gaat. Dat gaat om drie dingen: een geïdealiseerd zelfbeeld, een stereotiep beeld van de ander, en niet waarnemen dat de ander er andere normatieve ideeën op na houdt.

Ten eerste houden beide kanten een geïdealiseerd zelfbeeld voor de werkelijkheid. Afrikaanse landen benadrukken dat ze per hoofd van de bevolking meer vluchtelingen opvangen dan Europese. De Afrikaanse jeugd is verder onmisbaar voor de verzorging van de vergrijzende Europese bevolking. Ook Europeanen zijn ingenomen met zichzelf. Europa is immers het continent van rechtsstaat en democratie. Het brengt economische ontwikkeling naar Afrika. Bovendien hebben Europese regeringen het beste met de wereld voor. Denk eens aan wat ze doen voor de mensenrechten! Beide kanten gaan er van uit dat de andere partij het beeld dat ze van zichzelf hebben deelt – en zo niet, dan is dat kwade wil.

Het beeld dat ze, ten tweede, van de ander hebben is een product van koloniale geschiedenis. Al een half millennium haalt Europa andere werelddelen overhoop met zijn economische, militaire en politieke interventies. Vervolgens doet het alsof de resulterende puinhoop de schuld van de oorspronkelijke bewoners is. Vluchtelingen en migranten zijn vaak het gevolg

van interventies waar Europese landen volop aan meededen. Sommige zijn direct (de inval in Irak in 2003, de interventie in Libië in 2011), sommige indirect – denk aan de economische en politieke activiteiten, en zelfs wapenleveranties (vaak via Saoedi Arabië of de Emiraten) aan één van beide partijen in Congo, Soedan, Somalië, Jemen. Europa doet alsof de Afrikaanse vluchtelingen en arbeidsmigranten in Europa het gevolg zijn van falende Afrikaanse staten. Veel Afrikanen vinden dat bespottelijk. Europa hoort zijn eigen rommel op te ruimen.

Europese landen kijken hier heel anders tegenaan. Ook het politieke midden waartoe rechters meestal behoren vindt inmiddels dat Europa onder de voet dreigt te worden gelopen door onbeheersbare stromen migranten. Om een overwinning van extreem rechts te voorkomen moet daar iets aan gedaan worden. Externalisering van migratiebeleid (de deals met Marokko, Mauritanië, Senegal, Tunesië, Egypte, Libanon, Turkije, met de diverse machthebbers in Libië) wordt inmiddels als een doodnormaal onderdeel daarvan beschouwd. Dat past bij het beeld van Afrika dat in de afgelopen 500 jaar is opgebouwd. Afrikaanse staten hebben hun zaakjes niet op orde, en worden geregeerd door corrupte en wrede autocraten. In onderhandelingen zijn ze berekenend en grillig. Je moet ze met wortel en stok overreden om althans nog iets nuttigs te doen.

Met zulke geïdealiseerde zelfbeelden en zulke stereotiepe beelden van de ander is het natuurlijk lastig samenwerken. Het VK vond de abrupte koerswijziging van Rwanda na de Britse kritiek op de Rwandese rol in Oost Congo grillig. Rwanda vond het achterhouden van ontwikkelingsgeld terwijl het verdrag nog niet was opgezegd onbetrouwbaar. Het gedrag van de ander wordt onberekenbaar gevonden. Het is dan moeilijk te zien dat dat gedrag mede wordt ingegeven door normatieve opvattingen – en dat is het derde dat we van het Arbitragehof kunnen leren. Het VK vindt, net als andere Europese landen, Afrikaanse migranten en vluchtelingen een Afrikaanse verantwoordelijkheid. Rwanda vindt, net als andere Afrikaanse staten, Europa hypocriet. Europeanen zijn in voorkomende gevallen erg aan internationaal recht gehecht zijn (zeg, homorechten in Oeganda of het Rwandese optreden in Oost-Congo) maar niet thuis geven als het ze uit komt (zeg, de rechten van Afrikaanse vluchtelingen in Europa, of zoals afgesproken 50 miljoen betalen).

Het is interessant dat deze noord-zuid kloof (want zo mag het wel heten) aan de oppervlakte komt in een procedure bij een internationale rechter. Je ziet het in het groot in de zaken over Gaza bij het Internationaal Gerechtshof, waar Zuid-Afrika zich profileert als beschermer van mensenrechten en Europese staten, om nog maar te zwijgen van de VS, wel bijzonder omzichtig opereren. Maar ook in een veel bescheidener context als die van het VN Mensenrechtencomité begint het geduld van juristen uit het zuiden met Europa op te raken. Het betrekkelijk lukraak detineren van minderjarige migranten, een Italiaanse marineschip dat de opdracht krijgt weg te varen van een noodsituatie waar een paar uur later een paar honderd Afrikanen verdrinken – velen vinden het langzaamaan welletjes geweest.

Internationale samenwerking is waar het om migratie en vluchtelingen op zichzelf een uitstekend idee. Maar daarvoor is het wel nuttig als je zelfbeeld een tikkeltje realistischer is dan nu het geval is, en als je beter begrijpt hoe de andere partij tegen de zaken aan kijkt.

Omdat je de ander niet in de hand hebt, kan je het best bij jezelf beginnen. Het Afrikaanse idee dat het bejaarde en obese Europa gewoon te beroerd is om de mensen op te vangen die deels het gevolg zijn van hun eigen economische, militaire en politieke activiteiten is niet van elke grond ontbloot. Europese beleidsmakers die weinig van een Afrikaans land weten zouden voorzichtiger kunnen zijn om dat gebrek aan kennis op te vullen met stereotypen. En Palestina is niet het enige voorbeeld van Europese hypocrisie. Een zelfbenoemd bastion van mensenrechten aan welks grenzen elk jaar een paar duizend mensen omkomen moet eens goed bij zichzelf te rade gaan.

Aan de Afrikaanse kant valt natuurlijk ook van alles te verbeteren. In het algemeen heeft bijvoorbeeld Achille Mbembe dat gedaan in zijn werk over de Postkolonie, en Mahmood Mamdani in zijn recente boek *Slow Poison*. In Rwanda is het uiten van kritiek riskant. Onafhankelijke denkers in Tunesië, Egypte en Marokko willen graag wat meer democratie en rechtsstaat, maar met figuren als Sisi, Saïed en Kagame schiet dat niet op. Laten dat nou net de favoriete partners van Europese migratieministers zijn.